

ЮГОЗАПАДЕН
УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

ПРАВНО – ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ“

Нина Дамянова Хаджиева

редовен докторант към Катедра „ИСТОРИЯ“

професионално направление 2.2. История и археология

научна специалност „АРХЕОЛОГИЯ, вкл. НУМИЗМАТИКА и ЕПИГРАФИКА“

Монетна циркулация в Югозападна Тракия (по средните и горните течения на Струма и Места) през VI – IV в. пр. Хр.

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация

за присъждане на образователна и научна степен “Доктор”

Научен ръководител:

Проф. дин Иля Прокопов

Рецензент:

Проф. д.и.н. К. Порожанов

Благоевград, 2020

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на разширено заседание на Катедра „История“, проведено на 05.02.2021 г.

Дисертационният труд се състои от две книжни тела. Общ обем – 589 страници. **Книжно тяло 1** съдържа: въведение, четири глави, заключение – общо текстова част 427 стр. и библиография – 727 заглавия. **Книжно тяло 2 съдържа:** приложения 65 стр. – 14 бр. таблици, 14 бр. диаграми, 12 бр. картни схеми и 2 бр. изображения на епиграфски паметници; каталог 50 стр. – 6 бр. монетни ядра и заготовки, 334 бр. единични монети и 2 бр. колективни монетни находки.

Състав на научното жури:

Проф. д.и.н. К. Порожанов, ЮЗУ „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград

Проф. д.н.к. В. Марков, ЮЗУ „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград

Проф. д.и.н. Д. Ботева, СУ „Климент Охридски“ - гр. София

Доц. д-р Д. Аладжова, НАИМ-БАН - гр. София

Доц. д-р Ю. Цветкова, СУ „Климент Охридски“ - гр. София

Резервни членове:

Доц. д-р А. Гоцев, ЮЗУ „Неофит Рилски“ - гр. Благоевград

Доц. д-р Н. Торбов, УниБИТ - гр. София

ВЪВЕДЕНИЕ

Натрупаните нови данни, въпроси и наблюдения, свързани с ранния период на монетната циркулация по долините на Струма и Места доведе до необходимост от създаване на обобщаващ труд, обхващащ територията на Югозападна България. Проучването на долините на Струма и Места и връзките между тях и долините на Марица и Вардар показва, че тези територии представляват един обособен икономически регион със сходни икономически ресурси и обща монетна циркулация. Настоящото изследване е опит именно в тази насока. Събраната, обобщена и анализирана информация е известната до момента. Възможността за допълване, отхвърляне или потвърждаване на определени идеи и хипотези е винаги отворена.

ПРЕДМЕТ

Предмет на дисертационния труд е изследването и систематизирането на научната информация за циркулацията на монети и монетни находки в периода от края на VI до края на IV в. пр. Хр. Основната концепция е чрез анализ на нумизматичните данни и произтичащите от тях изводи да се преразгледа представата за мястото и ролята на съвременния български югозападен регион в историята на Древна Тракия и античния свят. Също така да се подложат на преосмисляне използвани и наложени с времето неточни термини и идеи.

По време на подготовката на настоящата работа са използвани материали от фондовете на девет регионални и общински музеи, както и музейни сбирки в Югозападна България. Включена е и информация от работа на терен чрез анкети, интервюта и фотозаснемане. От изключителна важност за реализацията на дисертационния труд е поредицата Coin Collections and Coin Hoards from Bulgaria (CCCHBulg), която до момента обхваща изследвания район, обект на настоящата разработка. В дисертацията са включени публикувани и непубликувани бронзови и сребърни монети от периода края на VI до края на IV в. пр. Хр. включително монети на Филип II Македонски. Методите на работа и начините на представяне в голяма част са предопределени от характера, вида и достъпа до материалите и публикациите.

ЦЕЛИ

Пред изследването са поставени няколко цели:

1. Събиране и извършване на обстоен анализ на информацията, извлечена от нумизматичния материал в Югозападна Тракия, в границите на съвременна Република България, от края на VI до края на IV в. пр. Хр.;
2. На базата на събрания, анализиран и обобщен нумизматичен материал да се извърши синтез;
3. Да се представи историческо обобщение за характеристиката на монетната циркулация, като пряко отражение на социално-икономическия и политическия живот от VI до края на IV в. пр. Хр.

ЗАДАЧИ

Поставените цели са свързани с решаването на следните задачи:

1. Да се очертаят по-ясни географски и хронологически граници на разглеждания регион заедно с „контактните зони“;
2. Да се направи обстоен преглед на колективните и единични монетни находки;
3. Находките да бъдат проверени на терен, систематизирани и изучени „де визо“;
4. Да се изготви карта на находките;
5. Да се изготви подробен опис на находките по примера на IGCH и ОКМНБ, но с включени подробности и коментари;
6. Да се изготви каталог на монетите;
7. Да се даде приемливо обяснение за голямата плътност на находки от дребни сребърни монети в Западните Родопи и покрай пътните връзки на запад през Пирин и на североизток през долината на река Места към Средна гора;
8. Да се локализируют евентуални тържища в изследвания регион;
9. Да се проследят слабо проучени пътища на разпространение на монети по направление изток-запад.

ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ

Териториалният обхват включва земите на водосборните басейни на Стримон (Струма) и Нестос (Места), като проучването е ограничено в рамките на съвременната територия на Република България. На изток достига югозападните склонове на Родопите. На юг – граничните райони със Северна Гърция, от Западните Родопи през Славянка до Беласица. На запад територията обхваща зоните по държавната граница с планините

Огражден, Малешевска планина, Влахина и Осогово. На север територията достига през Кюстендилско и Пернишко до Софийското поле и южните склонове на Средна гора.

Районът заема средишно положение на Балканите. През тази територия преминава основният път от Егейското крайбрежие към вътрешността на тракийските земи. Географските и природни дадености са предпоставка долините на Струма и Места да са добре защитени, което от икономическа и политическа гледна точка има редица преимущества. Районът разполага със значителни природни и икономически ресурси, демографски потенциал, както и с обща монетна циркулация. Контролът над земите по поречията на двете реки позволява упражняване на политическо влияние върху Балканския полуостров.

ХРОНОЛОГИЯ

В хронологически аспект темата на проучването обхваща периода от края на VI в. пр. Хр. (когато възниква монетосеченето в ЮЗ Тракия) до края на IV в. пр. Хр., но само до Филип II Македонски (359-336 г. пр. Хр.). Управлението на Александър III Македонски (336-323 г. пр. Хр.) бележи началото на Елинистическата епоха. В нумизматиката категорично е уточнено, че монетосеченето на Александър III е имперско и има глобален характер за тогавашния античен свят. Александровото и повлияните от него монетосечения не са обект на настоящия дисертационен труд.

МЕТОДИКА

Интердисциплинарният характер на изследването включва методика от различни дисциплини – история, археология, нумизматика. Те са съобразени с конкретните особености на територията и характера на монетната циркулация. В основата е така наречения метод на изследване на отделен случай (*case study*). Той включва подробно, задълбочено и детайлно разглеждане на конкретен случай в неговия контекст от реалния свят. При обработката на материала е приложен *статистическият метод*. При изясняването на хронологията на отделните типове монети и тяхното териториално разпространение е използван *историко-картографският метод*. Монетите и монетните находки са представени в инвентар (колективни находки) и каталог (единични находки), за чието изработване са приложени два подхода – *описателен и графичен* (фотодокументиране).

СТРУКТУРА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Избраната методика намира пряко отражение в структурата на настоящата работа. Дисертационният труд се състои от Въведение, представящо актуалността на темата, целите и задачите; хронологическият и териториален обхват; методиката на анализ; Митографски сведения; Историографски преглед с приносите на досегашните изследвания и пропуските и слабостите на досегашните проучвания. Следват Четири глави, Заключение, Цитирана литература, Приложение, включващо таблици, диаграми и картни схеми от типологичния и статистическия анализ на находките; Изображения на два епиграфски паметника; Каталог.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПРОБЛЕМА И АКТУАЛНОСТ НА ТЕМАТА

Територията на Югозападния Тракия показва изключителни, но не добре обяснени специфики на монетната циркулация. Като например, наличие на огромни струпвания от монети с името на тасосците, но от съвсем малки номинали – характерно за вътрешен пазар, тъй като те са необходими за всекидневна търговия и обмен. Преимуществената част от ранните находки за днешните български земи изобщо от VI - V в. пр. Хр. са ситуирани в поречието на река Места.

МИТОГРАФСКИ СВЕДЕНИЯ

Отправна точка за редица от историческите събития и етнокултурни процеси, откъдето черпим много от сведенията, е Троя с нейното голямо значение в гръцката митологическа традиция. Като ориентиращ момент обикновено се взема „преди“ и „след“ Троянската война. Трябва да се има предвид обаче, че гръцката митологическа традиция е доста многообразна, разнородна, диахронна, дори полихронна. Омировите поеми „Илиада“ и „Одисея“ се вземат нерядко за надежден извор като се забравя, че всъщност Омир не пише история, а поезия. Литературните сведения от тези най-ранни периоди имат митологически характер, поради което създават усложнения при опита за интерпретация и реконструкция на реалното историческо развитие. За елините всеки географски обект – област, планина, река – има божествена същност, а за градовете смятат, че са създадени от божества или техните потомци. Разгледани са най-общо митологичните сведения, които имат пряко отношение с Югозападна Тракия. Така използваната литературна основа дава представа за населението, неговите основни занимания и вяра в Древността.

ИСТОРИОГРАФСКИ ПРЕГЛЕД

Този параграф е посветен на изследванията върху тракийското минало на българските земи. Разгледани са проучванията на чуждестранни и български автори, изградили основата на тракийските изследвания. Акцент е поставен върху изследователи, засягащи различни аспекти в изследванията за ЮЗ България. Анализът следва хронологически и териториален принцип, като се започва от първите сведения от края на XIX и началото на XX век. Археологическите проучвания дават тласък за цялостна интерпретация на историческите извори и география в контекста на вече локализирани конкретни археологически обекти. Обстойно е разгледана литературата, свързана с проучвания на археологически обекти по долините на Струма и Места, както и информацията от теренни обхождания. Прегледани са проучвания за рудодобива и селищната система.

Нумизматиката като научна дисциплина е задължителна част от така важният интердисциплинарен подход на изследванията. Извършен е обзорен преглед на литературата от момента, в който нумизматиката започва своето развитие като наука до съвременната епоха. Разгледани са западноевропейските нумизматични школи с техните представители и приносите, постигнати в различните аспекти на нумизматичната наука. Споменати са водещите европейски и американски нумизматични общества с техните периодични издания и публикации.

Направен е критичен преглед, както в българската, така и в чуждата историография, посветена на разглежданата тема. Проблемът за разпространените монети и монетната циркулация по Горните и Средни течения на р. Струма и р. Места през VI-IV в. пр. Хр. е разглеждан частично. Голяма част от съществуващата информация е за случайно намерени монетни находки, публикувани в бюлетините на ИБАД, ИБАИ, ИАИ и сп. „Археология”. В изследването са включени и данни от краеведски изследвания, в които е отбелязано наличието на монети от разглеждания период.

След направения историографски обзор могат да бъдат изведени следните изводи:

- 1) Съществува значителна по обем литература, посветена на отделните аспекти от историята на проучванията на територията на Югозападна България. Монетосеченията в района са разглеждани частично и има известно количество съобщения за открити монетни находки;
- 2) В българската и в чуждата историография на този етап от проучванията проблемите, свързани с монетосеченето на тракийските общности от Югозападна Тракия и особено монетосеченето от типа „Тасос (I период)“, не могат да

бъдат приети за решени. Остават много въпроси около атрибуцията, хронологията, метрологията, разпространението, обемът, местопроизводство и т.н. 3) В българската научна литература не е разработен цялостно въпросът относно техниките на производство на монетите. 4) Липсват систематични изследвания, които да включват в анализа си както целият набор от технологични дейности, така и химичен анализ на състава на метала в монетите. Създаването на база данни с такива анализи биха спомогнали за решаването на редица проблеми, особено около произхода и локализацията на рудните ресурси.

ГЛАВА I. ЮГОЗАПАДНА ТРАКИЯ ОТ ДРЕВНОЕЛИНСКОТО РАЗСЕЛВАНЕ ДО ФИЛИП II МАКЕДОНСКИ

I.1. ВЪВЕДЕНИЕ

Историческото обобщение, свързано с югозападните тракийски земи, няма за цел да е изчерпателно, но е нужно, за да се характеризира монетната циркулация, като пряко отражение на социално-икономическия и политическия живот от края на VI до края на IV в. пр. Хр.

Определението Югозападна Тракия е условно и се основава на факта, че преобладаващата част от етносите, обитаващи тази територия, имат тракийски характер. Те имат собствено етнокултурно пространство и собствено социалнополитическо битие и в същото време са основна съставна част от една много по-голяма общност, наречена палеобалкано-западноанатолийска. Една обширна територия с интензивен стоково-паричен обмен, политически и културни взаимодействия по оста Югоизток-Северозапад.

В изследванията по отношение на монетосеченето в Древна Тракия съществува понятието *племенно* монетосечене. Достъпните ни литературни извори най-често боравят със старогръцката дума *εθνος/етнос*, когато става дума за племената от Югозападна Тракия. Модерната социална антропология борави с редица понятия, които отразяват различните еволюционни етапи на преддържавна социална и политическа организация. С българския термин *племе* могат да се преведат всички тези американски понятия и е също толкова универсален, както старогръцкият термин *εθνος/етнос*. Авторът на този труд предпочита и използва термина *общност* вместо *племе*. Появата на монетосечене предполага обществена йерархична организация от

държавен тип, която *племето*, като структурна единица на родово-общинен строй, не притежава.

I.2. ДРЕВНОЕЛИНСКОТО РАЗСЕЛВАНЕ

Елинското разселване по крайбрежните райони на Тракия оказва силно влияние върху тракийските общности в близкия и по-дълбок хинтерланд. Интензивните двупосочни икономически и политически взаимоотношения оказват културно въздействие и на двете страни. Съвременните изследвания разкриват сложна и многопластова картина на взаимодействие. Не навсякъде и не непременно разселването е свързано с враждебни и военни действия, въпреки че местното население не възприема новодошлите като приятели. Още повече, че поселенията се създават върху вече съществуващи тракийски селища с техния хинтерланд. Това се доказва от запазените, макар и малко променени, имена като: Томи, Калатис, Бизоне, Одесос, Месамбрия, Салмидесос, Византион, Селюмбрия, Перинтос, Бисанте, Мадютос, Полтимбрия/Айнос, Дорискос, Серейон, Стрюме, Маронея, Абдера, Айсюме/Ойсюме, Галепсос, Брея, Аргилос, Сане, Стагира и много други. Взаимоотношенията между елините и траките са сложни, многостранни и дори понякога противоречиви, но те несъмнено са важен фактор в историческото развитие на тракийските земи почти до края на I хил. пр. Хр.

I.3. ОБЩНОСТИТЕ, НАСЕЛЯВАЩИ ЮГОЗАПАДНА ТРАКИЯ

В края на II хил. и нач. на I хил. пр. Хр. на Балканите и в Мала Азия се наблюдават движения на големи маси хора. На историческата сцена се говори за Морските народи (Sea people). Тези миграционни процеси вероятно са причинени от демографския колапс в края на Късната бронзова епоха (между 1200 и 1000 г. пр. Хр.) в Егеида. Демографският срив и масовите миграции са вследствие на комбинирането на няколко фактора. Добре установените връзки с акцент върху размяната на стоки (известна като дарообмен) между аристократите; стимулирането на търговията с хранителни продукти и стоки, предназначени за по-ниските социални слоеве на населението, както и на калай - основният ценен ресурс на времето; сключване на бракове в интерес на дипломатическите отношения, са все действия на цивилизациите около Източното Средиземноморие, което е вид „глобализация“ на регионално ниво. Тези комплексно свързани империи в един момент се разпадат на принципа на

доминото поради натиска на Морските народи, от една страна, и следствие на редица природни катаклизми като опустошителни земетресения и суши, от друга.

Една от най-новите хипотези, предложена от Ал. Порталски, за тези масови миграции е свързана с голяма епидемия от чума. Въпреки, че първите сигурни сведения за чумна епидемия са от времето на управлението на Юстиниан (527 - 565 г.) се оказва, че чумата е по-стара с поне 3000 години. Именно болестта може да едно от логичните обяснение на цялото движение на Морските народи в края на Късната бронзова епоха.

Разпадането на обществата едно след друго, отчасти поради фрагментацията на „глобалната“ икономика и разпадането на взаимовръзките, от които всяка цивилизация е била зависима, води до политически и икономически срив, обезлюдяване и миграции в Източното Средиземноморие през Късната бронзова епоха. В Тракия тези размествания са видими повече по крайбрежията, защото за тях имаме информация. Тракия предлага по-голямо жизнено пространство, поради което движенията там са повече или по-малко частични или изцяло вътрешни. Така те не се отразяват на етническия облик, въпреки че не престават чак до Елинистическата и Римската епохи, когато настъпват етнически промени от друг характер. Въвеждането на железодобива и железопреработването засилва поселищните процеси, което довежда до преразпределение на суровинните центрове и вероятно, цялостно прерайониране на усвоеното пространство.

I.4. ТРАКО-ЕЛИНСКИ ОТНОШЕНИЯ

През периода VIII–VI в. пр. Хр. ахейско-елинската общност преминава към нова организация на обществото. Тази общност успешно се синойкизира с южната част на пеласго-тракийската етнокултурна общност, а този културно-исторически процес се проявява чрез елинизацията на пеласго-тракийските етноси. През тези векове елините започват да живеят и създават нов вид държавностна формация. В същото време траките остават да живеят по старата традиционна форма на държавен живот.

Едно от най-важните постижения на Елинския свят с общочовешко значение, е полисният начин на живот. Поради ред исторически обстоятелства царската институция в етносите ахейско-елински общества губи смисъла си и постепенно спира да функционира. Чрез Древноелинското разселване достиженията и ценностите на полисното общество се разпространяват в целия Средиземноморски свят. При срещата на тези две култури, едната хилядолетна етносна тракийска и новата многосъставна полисна елинска, се осъществява процес на двупосочно влияние и синтез.

Елините от формиращите се полиси със заселването си по тракийските крайбрежия на Европа влизат в икономически и търговски връзки с местните тракийски етноси. До голяма степен, основаването на апойкиите става със съгласието и благословията на местните владетели. Всички крайбрежни елински полиси, независимо от вариантите и формите на управление, имат своя агора, където интензивно се развива вътрешната и международната търговия. Това са местата, където стоково-паричните отношения в Древността протичат с най-висока степен на интензивност. Тези отношения несъмнено са взаимноизгодни и договорни. Така Морска Тракия се проявява като двуезична крайбрежна контактна зона с определящо влияние на старогръцката култура, но със запазване на силния тракийски субстрат в духовността и религията.

В края на VI и/или в началото на V в. пр. Хр. Терес I (449/448 г. пр. Хр.) се проявява на политическата сцена в Европейския Югоизток, чрез значително разширяване на своята държава. От 454/453 г. нататък и през по-голямата част на IV в. пр. Хр., се наблюдава конфликт на интересите на очертаващите се две големи сили: Атина, с нейния съюз и надигналото се тракийско Одриско царство. И двете - ставаци империи.

Всички владетели за периода 514-341 г. пр. Хр. от Олор до Керсеблепт включително, сключват договори с Атина за разпределение на сферите на влияние и властване над крайбрежията на Одриското царство. Целенасочено се провежда жизнено важната политика на Одриската базилия за данъчно облагане и използване на пазарите на елински градове по крайбрежията. Основание за това дават многобройните владетелски резиденции в съседство с гръцките полиси, преди всичко по морските крайбрежия на Мраморно, Тракийско и Черно море и онези, които се намират по-навътре в континента, от където се контролира и прилага политиката. Симбиозата между тракийските владетели и елински полиси продължава и през последните няколко десетилетия на IV в. пр. Хр., което се вижда както от писмените извори, така и от епиграфските паметници и от археологическите материали. Такъв епиграфски паметник е надписът от с. Ветрен, Пазарджишко, отнасящ се за емпорион Пистирос.

I.5. АРГЕАДИТЕ В ЮГОЗАПАДНА ТРАКИЯ

Първият контакт между траки и македони, вероятно, се е състоял още през VII в. пр. Хр. в област, която по-късно се превръща в териториално ядро на династията на Аргеадите – Олимпийска Пиерия. Изтласкването на населението от завладените от

македоните области и заселването им на изток в нейните граници са събития, повлияващи по-късното историческо развитие на Югозападна Тракия. Превръщането на царството на Аргеадите в регионална политическа сила и активната ѝ намеса в земите по долните течения на Аксиос (Вардар) и Стримон (Струма) стават през V и IV в. пр. Хр. През този период македонската експанзия е насочена именно към Югозападна Тракия. Агресивният натиск от Филип II Македонски (359-336 г. пр. Хр.) довежда до политическа интеграция и включването на тези територии в границите на македонското царство през втората половина на IV в. пр. Хр.

Завоеванията на Филип II (359-336 г. пр. Хр.) съществено трансформират облика на политическата карта на Балканите и в частност на Югозападна Тракия. Тази част от Тракия трайно е интегрирана в рамките на македонската държава. Агресията на Македония в Югозападна Тракия променя драстично и съдбата на гръцките градове по Егейското крайбрежие. Някои като Олинт са унищожени, други като Амфиполис са реколонизирани и получават важна роля в политиката и управлението на македонската държава. Трети, като Абдера и Тасос, продължават съществуването си, като се приспособяват към динамичните промени в политическия и икономически живот в настъпващата нова епоха.

ГЛАВА II. РУДОДОБИВ, ТЪРЖИЩА И ПЪТНА МРЕЖА

II.1. ВЪВЕДЕНИЕ

Географският фактор е от най-важните предпоставки за изграждане, развитие и функциониране на дадено общество. В предримска Тракия ролята на ландшафта може да бъде проследена в зависимост от изместването на ядрата на общностите към естествено защитими райони, каквито са планините, под натиска на завоеватели – перси, елини, македони, келти и римляни. В този смисъл в тракийското пространство могат да бъдат разграничени центрове, периферия и слабо усвоени райони. Впоследствие проучванията дават информация за контактите и тяхната динамика през различните епохи. Все още е трудно да се изгради точна и пълна пространствена схема на поселищното развитие в Тракия през I хил. пр. Хр. поради ниската степен и неравномерност на археологическите проучвания. Още повече, че през този период динамиката на движение и локализация на отделните тракийски етноси е трудно

установима поради оскъдните изворови данни. Промените в поселищната система, като строеж на крепости, прокарване на пътища, рудни разработки и изграждане на високопланински селища, започват към VI в. пр. Хр., когато тракийското общество вече се характеризира като раннокласово.

Най-ранните държавни обединения в Тракия се локализируют в земите по долното течение на Хеброс и Тракийски Херсонес, на изток от р. Нестос с вероятен център легендарния Исмар (ант. Маронея), от двете страни по долното течение на Стримон. Въпреки разпокъсаните нумизматични и писмени сведения за политическия живот на южнотракийските общности, очертаните династически домове са тези на дерони, бисалти и едони. В литературата съществува и вариантът южнотракийските общности да са обединени в единен център, който се намира в планината Пангей или Родопа.

II.2. РУДОДОБИВ

Още през V хил. пр. Хр. Югоизточна Европа е най-развитата и най-активната металургическа зона като част от Балкано-Карпатската металургическа провинция. През Ранната бронзова епоха технологичният напредък от Халколита довежда до откриването и въвеждането в масова употреба на арсенов бронз, а в началото на II хил. пр. Хр. в Югоизточна Европа започва да се употребява калаен бронз. Към края на II хил. пр. Хр. настъпва Ранножелязната епоха. Усвояването на желязото е изключително революционизиращ процес в техническото, а следователно с перспектива и в социалното развитие на древните общества.

Една от най-ранно опознатите тракийски планини е Пангей, известна със своите сребърни рудници. Пангейският металодобив остава слабо документиран археологически и в частност няма яснота около първоначалното му развитие. Бесите, като част от сатрите, са най-известните антични рудари в Югозападна Тракия.

Поради ограничените ни познания върху историческото развитие на районите по поречието на Струма и Места от края на VI в. пр. Хр. е трудно да се направят прецизни изводи за политическото и икономическо развитие на района. Връзката между природните богатства и икономическото развитие на местните общности не е отразена в изворите.

Долината на Места се счита за една от най-изолираните области в Югозападна Тракия поради природните дадености на релефа. Археологическите проучвания в Копривлен, обаче, показват, че през целия период от Ранната архаична до късната Елинистическа епоха съществуват активни икономически взаимоотношения с

Егейското крайбрежие. Причина за това може да бъде както древен търговски път, свързващ (през Западните Родопи) Егейското крайбрежие с Горнотракийската низина, така и активен древен металодобив в близката или по-широка околност на Копривлен. Почти сигурно е, че икономическият живот по поречието на Струма и Места включва експлоатация на рудни и нерудни изкопаеми, металургия, производство на дървени въглища, скотовъдство и земеделие. Богатите рудни находища, наличието на дървен материал за въглища, водните ресурси и подходящите местности с необходимия релеф са все предпоставки за развитието на металодобив още от античността. За разлика от плавежните дейности по реките, които по правило са сезонни, рудодобивът, свързан с кариерни работи и минни разработки, изисква сериозен ресурс. Установено е, че в районите с рудни разработки съществува сложно изградена система от укрепления, в които се открива шлага, пътеки, водещи до металообработващи центрове и евентуални ателиета за изработка на метални предмети. Рудодобивът означава политика от най-висок ранг, изискваща висока степен на организация и често е повод за военни конфликти.

В региона на Средна Места се очертават няколко средища с регионално значение и до голяма степен икономически обвързани с металодобив и металообработване: районът на Плетена, Долен, Сатовча, Кочан Ваклиново и др.; районът на Абланица, Вълкосел, Слащен, Теплен и др.; районът на Лещен, Ковачевица, Скребатно, Осиково, Рибново; районът по поречието на р. Мътница между Илинден, Петрелик и Хаджидимово, вкл. Тешово, Лъки, Парил и Ловча. Забелязана е и закономерността култовите обекти в планините да са разположени в близост до пътни артерии или в периферията на селищните микрорайони, вероятно с цел сакрално да маркират територията. В античните извори неведнъж се споменава рударството като едно от основните занимания на населението от планинските региони на Югозападна Тракия. Този факт донякъде обяснява тесните икономически връзки на региона с градските центрове по долните течения на Струма и Места и Егейското крайбрежие.

II.3. АГРАРНИ ДЕЙНОСТИ

Фундамент на богатството и просперитета на елита за много древни общества и формирането на икономиката се приема, че е аграрното стопанство. Придобитото от земеделие богатство е по-трудоемко и физически по-нетрайно от придобивките от скотовъдството, което предполага и обяснява забелязания в изворите стремеж към притежаване на животни – те са израз на благосъстояние и са движимо (поради което и

лесно отчуждаемо) имущество. Писмените извори ни информират, че през втората половина на I хил. пр. Хр. богатата зърнена реколта и притежаването на собствени стада са сред важните критерии, по които се измерва богатството на тракийския елит, но със сигурност аграрното стопанство не е единствен източник на доходи.

Спецификата на селското стопанство в Тракия през I хил. пр. Хр. се формира на базата на множество фактори: климат, релеф, почви, растителност, водоизточници и др. Оскъдните писмени сведения за тракийското земеделие дават важни подробности за агрономическите познания на траките и за отглежданите от тях земеделски култури. Притежателите на повече земя и стада, вероятно, използват различни форми на труд, включително и зависим, за да поддържат стопанството. Някои учени смятат, че една от целите на полигамното семейство в Тракия е осигуряването на достатъчно работна ръка за селското стопанство. Нуждаещите се от пари одриски царе Севт II и Котис I заповядват на земеделците да засеят достатъчно земя, за да получат необходимото за целта жито. Тези фермери, вероятно, наемат земя като в замяна дава част от продукцията т.е. те са изполичари. Не е изключено някои заможни членове на общността да експлоатират с такава цел и роби.

Типично за всяка аграрна икономика стоките са регионално ориентирани и се предлагат на малките вътрешни пазари. Реализацията на част от тези стоки се осъществява чрез гръцките апойкии по Черноморското и особено в градовете по Егейското крайбрежие. Натуралният обмен на храни съществува паралелно със стоково-паричната търговия.

През архаичния период няма сигурни данни за износ на жито за Атика. Икономическите интереси на Атина към Тракия датират от V в. пр. Хр., а доказателствата за житна търговия са едва от IV в. пр. Хр. За мащабите на житната търговия се търсят доказателства в разпространението на атински монети или на кизикени, които Атина обичайно използва в международните си сделки. Логично е да се предположи, че търговията със зърно не е постоянен или регулярен феномен. Очевидно износът се планира, като се прави с цел набавяне на пари за определени нужди. Вероятно, житната търговия е държавен/царски монопол и износът на зърно е насочен не само към Атина, но и към други гръцки градове.

Развитото лозарство по южното тракийско крайбрежие предполага и търговия с вино. Известно е, че основни износители на вино са Хиос и Тасос, но са неизвестни пазарите, на които то се реализира. Многобройните амфори за вино, открити във

вътрешността на Тракия, очертават трасетата на дистрибуция, освен предпочитаните вносители, като Тасос например.

II.4. ЕМПОРИОНИ И ТЪРЖИЩА

Емпорионите и тържищата винаги са свързани с градските центрове. Регулирането на обмена между местни и чуждестранни търговци се осъществява именно чрез емпорийната търговия. Тази търговия е жизненоважна за долините на Струма и Места, защото свързва градските центрове с рудодобива и природните ресурси на общностите, населяващи тези територии.

В този параграф на дисертацията са описани и локализирани няколко нови обекта тип „тържища“. Освен известните вече като Пистирос **при с. Ветрен**, Пазарджишко (на р. Марица); **с. Копривлен** (общ. Хаджидимово) – долината на р. Места и тържището край **гр. Кочериново** (обл. Кюстендил) – над левия бряг на Струма, са локализирани още три. Въз основата на откритите археологически останки, монетни находки от Античността и лични теренни обходи с беседи, анализ и оценка на място са описани следните три обекта: **с. Бельово** (общ. Сандански) – на левия бряг на Струма; **с. Старо Дебрен** (общ. Гърмен) – изток/североизток от р. Места, над р. Върбица, в Западни Родопи; и **„Шарени поляни“ с. Кочан** (общ. Сатовча) – в Западни Родопи.

Властването, предимно над емпорионите, е от изключително значение за Одриското царство. За да поддържат функционирането на развиващата се имперска икономика пълноценно, царете на могъщата Одриска базилия компенсират с установяването и поддържането на нови пазарни центрове – тържища-емпориони в държавата си, които обикновено са със смесено население. Именно през времето на проявяването ѝ като империя, от средата на V до средата на IV в. пр. Хр., а и след това, в нея могат да се изброят към 20 нови тържища-емпориони.

Като такива се тълкуват внушителните селищни обекти с местна и вносна гръцка керамика от V-IV в. пр. Хр., населявани от траки, но и от елини, в долината на горното течение на река Стряма, между Стара планина и Средна гора, при днешните села Васил Левски и Домлян, Карловско. Те се определят от проучвателя като предполагаеми центрове на политико-административна власт, в които се извършват мащабни търговски операции. Активно функциониращ емпорион от първата половина на V до средата на IV в. пр. Хр., се открива на юг от Стара планина, в южните поли на Средна гора, при село Кръстевич, община Хисаря.

II.5. ПЪТНА МРЕЖА

Територията на Югозападна Тракия е прорязана от гъста мрежа пътни артерии. Географският характер на изследваната територия е породила и тяхното разнообразие: *основни* пътища по долините на големите реки като Струма и Места; *сезонни* във високите части на планините; *второстепенни*, обслужващи връзката селища – крепости – рудници и култови места. Археологическите проучвания от експедициите „Бесика“ и „Места“ дават ценни сведения за тракийските селища и крепости в Родопския масив, повечето от които са разположени край трасетата на отделни пътища. Важно значение за цялостното изследване на античните пътища през Родопите има и откритият в този район нумизматичен материал. Той е доказателство за осъществяването през античността интензивни търговски контакти на тракийските общности с Беломорието през Родопския масив. Публикувани са различни по характер и състав монетни находки, очертаващи движението по пътищата през Родопите и долината на р. Места.

Предримските пътища през Родопите са имали за цел да осъществят най-прямата връзка между големите търговски центрове от Егея и изградените във вътрешността на Тракия търговски и занаятчийски средища (емпориони). Досегашните изследвания на тракийските селища от предримската епоха, разположени по направление на пътя, маркират двата крайни опорни пункта на предримския път на територията на Република България: на североизток – т. нар. емпорион Пистирос и на югозапад – тракийския селищен и търговски комплекс при с. Копривлен, (Гоцеделчевско).

II.6. ИЗВОДИ

Богатата зърнена реколта и притежаването на собствени стада са сред важните критерии, по които се измерва богатството на тракийския елит през втората половина на I хил. пр. Хр. Производството на земеделска продукция е насочено главно към осигуряване на прехраната. За получаването на излишъци се предполага въвеждането на конкретни икономически стратегии. Този вид процеси предизвикват задълбочаване на социално-икономическата диференциация в Тракия. За аграрната икономика е характерно стоките да са регионално ориентирани и да се предлагат на малките вътрешни пазари. Хилядите единични монетни находки (особено от ранния период VI–V в. пр. Хр.) на гореописаните обекти тип „тържища“ подкрепят това твърдение, още повече, че преимуществените количества сребърни монети са от малък номинал. Именно те обслужват ежедневните малки сделки.

Икономическият живот по поречието на Струма и Места включва и експлоатацията на рудни и нерудни изкопаеми, металургия, производство на дървени въглища. Рудодобивът е признак за политика от най-висок ранг, изискваща висока степен на организация. Регистрираните край гр. Хаджидимово богати погребения, с наличието за първи път в Югозападна Тракия на монументална гробнична архитектура, илюстрират просперитета и важността на района. Разкопките при с. Копревлен доказват по категоричен начин, включването на района на средна Места в една по-широка географска зона около долните течения на Нестос, Стримон и Аксиос, която изживява през VI и първата половина на V в. пр. Хр. забележителен икономически, политически и културен разцвет.

През втората половина на I хил. пр. Хр. аграрната продукция става елемент от външната търговия на Тракия, като експортът/реекспортът се реализира чрез широка търговска мрежа, включваща северноегейския и черноморския район. Показател за мащабите на тази мрежа е изобилието от керамични контейнери от края на V в. пр. Хр. насетне във вътрешността на Тракия. Износът на тракийско сребро под формата на монети, без значение каква функция са изпълнявали - кюлчета или средство за размяна, е най-ранният и най-ясно засвидетелстван междурегионален износ от хинтерланда на Тракия. Многократно споменавана в литературни източници и добре засвидетелствана в епиграфски записи, робите са вероятно единствената международно разпознаваема тракийска стока. Въпреки това е невъзможно да се определи количествено тази търговия, нито да се предположи как точно е била организирана.

Освен суровини и стоки, Тракия предлага някои специфични услуги като наемничество. Районът на Гоцеделчевско се явява като един от регионите с широко разпространение на некрополи с плоски цистови гробове, в които са погребвани мъже с пълно бойно въоръжение. Наемничеството като основно занимание на голяма част от общностите в изследвания регион е вероятно занимание още от началото на втората половина на I хил. пр. Хр.

Най-важните показатели за икономическото развитие на териториите в долините на Струма и Места имат степента на монетаризация и динамиката на монетната циркулация в периода от края на VI в. пр. Хр. до края на IV в. пр. Хр.

ГЛАВА III. МОНЕТОСЕЧЕНЕ В ЮГОЗАПАДНА ТРАКИЯ ПРЕЗ VI-IV В. ПР. ХР.

III.1. ХРОНОЛОГИЯ, ТЕГЛОВЕН СТАНДАРТ И ИКОНОГРАФИЯ

Появата на сребърното монетосечене на тракийските общности в Югозападна Тракия към края на VI или началото на V в. пр. Хр. поставя много въпроси, на които няма сигурни отговори. Сред обсъжданите тези често се споменава, че причината за появата му е налагането на данък след установяването на персийска власт в района с похода на Мегабаз (около 514/513 г.). Местонамирането на голяма част от известните тракийски монети в съкровища от територията на Ахеменидската империя в Предна Азия и Египет, потвърждава до някаква степен предположението и обяснява наличието на необичайно големи номинали. Факт е, обаче, ускореното развитие на района далеч преди появата на персите в него, което се потвърждава от археологическите данни.

III.1.1. ХРОНОЛОГИЯ

Ранният период на общностното монетосечене обхваща края на VI и първите две десетилетия на V в. пр. Хр. Втората фаза започва около 475 г. пр. Хр. и продължава до около средата на V в. пр. Хр. Обхваща основно втората четвърт на века, а нейният край все още не може да се фиксира със сигурност. Именно това е времето на разцвѣта на общностното монетосечене, както по отношение на броя на секлите монети общности, така и по обема на продукцията и разнообразието от типове и номинали.

Високата степен на социално и икономическо развитие на тракийските общности в района на долните и средните течения на Аксиос, Стримон и Нестос се характеризира ясно и чрез данните за развитата царска власт на общностно ниво. Етническата картина на района остава неясна и съдържа много въпроси, останали без отговор.

III.1.2. ТЕГЛОВЕН СТАНДАРТ

Относно тегловния стандарт, използван при общностното монетосечене, нямаме никакви писмени сведения. На базата на съществуващите и анализирани сребърни екземпляри е направен извод за използването на ясно изразена локална тегловна система. Тази система е наречена „трако-македонска“. Съставена е от три паралелни серии от тегла, между които няма очевидна връзка. Освен от тракийските общности в Югозападна Тракия, тази система е използвана и от крайбрежните полиси на изток от

Нестос, като Абдера, Маронея, Енос и от първите двама македонски царе – Александър I и Пердика II.

Основната характеристика на тази тегловна система е, че включва както гръцки, така и „източни“ номинали, базирана на сребърния статер (9.82 гр.), който е 1/50 от леката вавилонска мина (491 гр.). Освен делението на третини и шестини, което говори за ориентирането към директен контакт с Изтока, тази система е адаптирана и към гръцката система на обол и драхма, като са разработени „лека“ и „тежка“ драхма. Тази очевидни смесици от три системи предполагат монети с еднакви тегла да носят различно наименование на номиналите. Поради тази причина, специалистите определят „трако-македонската“ тегловна система за особено сложна и объркваща. От друга страна, обаче, тя е много гъвкава и изобретателна, защото е пригодена към всички актуални за времето финансови системи – Изтокът, континентална и островна Гърция. За съжаление, проблемът с тегловната система на северноегейските общности остава дискуссионен. Малкият брой запазени монети и колебанието в теглата поради износването им не може да даде ясна статистическа картина, която да доведе до сигурни заключения.

III.1.3. ИКОНОГРАФИЯ

Още от появата на монетосеченето в човешката история изображенията върху монетите не са избирани случайно. Носейки своите актуални послания – икономически, политически и култови, монетите спадат към категорията „пропагандни паметници“, които бързо достигат до най-широк кръг от хора – местни и чужди. Характерно за ранното общностно и полисно монетосечене е, че избирайки конкретен символ/епоним, поставян върху монетните емисии, въпреки разнообразието от различни вариации, „емблемите“ остават устойчиви във времето дори след появата на надписите.

Още на пръв поглед изображенията върху монетите на северноегейските тракийски общности ни насочват към вероятни близки връзки помежду им. Освен териториалната близост общите черти в иконографията на монетите им е още едно доказателство за предположението, че те са продукт на съседни общности, носители на една обща култура. Отделните детайли и сюжетни сцени в иконографията на ранно общностно монетосечене са не толкова разнообразни, колкото много характерни и ясно разпознаваеми. Трудно биха били объркани с издатели от други райони на античния свят. Началото на емитиране на сребърни монети от тракийските общности, паралелно с околните полиси по крайбрежието на Егея, е вид прецедент в античното монетосечене

в края на архаичната епоха. Споделените монетни типове между тракийските групи от Югозападна Тракия са довели до различни теории, вариращи от икономически и военни съюзи до неофициално сътрудничество при използването на мините и монетните дворове.

III.2. ПРЕГЛЕД НА ОСНОВНИТЕ ЕМИТЕНТИ В ЮГОЗАПАДНА ТРАКИЯ ПРЕЗ VI-IV В. ПР. ХР. (С КОМЕНТАР ЗА МОНЕТНИ НАХОДКИ)

Специално внимание в този параграф е отделено на основните издатели на ранни монети в Югозападна Тракия. Дадена е най-обща информация, номинали, хронология и монетни типове. Освен общностни монетосечения са включени и няколко полисни, които заемат устойчиво присъствие в циркулационния поток на изследвания тук регион. Изброени са общо тринадесет емитента както следва: бисалти/Мосес; дерони; едони/Гета; Ейон; ихни; лееи, зелеи, летаи/лети, гетаи/гети и дионисии; „Лете” и „Тасос”; мигдони и крестони; Неаполис; орески; о. Тасос; тинтени и Филип II Македонски. Даден е кратък коментар за единични монетни находки със и без археологически контекст. Включено е и монетосеченето на Филип II Македонски, с което завършва хронологически границата на изследването. Ейон, Неаполис, Тасос и Филип II – не са тракийски издатели. Останалите са безспорно тракийски и показват тяхната доминация.

III.3. ИЗВОДИ

Според някои изследователи Тракия е регион с ограничено емитиране на собствени пари и среброто по-скоро се третира като кюлчета. Точно в Тракия обаче имаме пример, в който върху два сребърни слитъка е изписана стойността на среброто като грамаж, изчислен в тетрадрахми. Това показва, че траките гледат на своето богатство именно от гледна точка на притежаваното количество емитирани монети.

Най-ранното монетосечене в Тракия започва в края на VI в. пр. Хр. в териториите на долините на трите реки – Аксиос, Стримон, Нестос и северното Егейско крайбрежие. Това монетосечене е забележително по три причини: преобладаването на необичайно тежки монети; общ дизайн и иконография на типовете; особения модел на разпределение – почти пълно отсъствие в зоната на производство, контрастиращо с изобилие от находки, ценен като метални кюлчета на територията на Ахеменидската империята. Поради тези свои специфики това монетосечене остава дискуссионно

относно функцията на въпросните монети. Според някои автори местната икономика е твърде примитивна и емитираното сребро е предназначено изключително за импорт. Фактът, обаче, че тракийски общности емитират дребнономинални монети, предназначени за трансакции на локалните пазари, а някои от тях в огромно количество, показва мащаба на добре развита местна икономика. Паралелно с това едрите номинали са международно признати и особено изгодни за износ. Процесът на монетизиране на икономиката е очевиден.

От края на V и нач. на IV в. пр. Хр. династичното тракийско монетосечене с гръцки маниер ясно демонстрира взаимноизгодната симбиоза между вътрешността на Тракия със своите ресурси и полисите по северноегейското крайбрежие, които реализират продуктите от тези ресурси. Одриските царе въвеждат фидуциарни пари почти по същото време като македонските царе и преди повечето гръцки полиси. Първоначално редки, бронзовите емисии се увеличават по времето на Котис I (384-360 г. пр. Хр.) и стават масови особено след покоряването на Тракия от Филип II (359-323 г. пр. Хр.). Изказано е мнение, че царските бронзови емисии са свързани основно с военни цели. Широкото им разпространение през Елинистическата епоха убедително очертават пряката им връзка с военни плащания в смисъла на т.нар. ситархия/ситересион (*σῆταρχία/σῆτηρέσιον*), представляващи плащания на дневните дажби на наемници. Дори и така, това не обезсилва тяхната търговска функция.

Големият брой колективни монетни находки и изобилието от единични находки отразява интензивна монетна циркулация в Югозападна Тракия от нач. на V и IV в. пр. Хр. и предполага предимството на паричните трансакции пред плащанията в натура. Полисите по крайбрежието със сигурност са основен партньор и врата за тракийската външна търговия, но импулсът се заражда там, където е ценния първичен ресурс – среброто. През епохата на ранния елинизъм динамиката на монетното обращение в Тракия се засилва, но по същество не се променя драстично в района на Средна Места и Западните Родопи. Икономическите процеси продължават своя ход. Постепенно Филиповите монети заемат мястото си в циркулационния поток, но не успяват веднага и повсеместно да изместят утвърдените дребни сребърни фракции от тип „Тасос“. С голяма вероятност тяхното паралелно присъствие заедно с монети на Филип II е вследствие на високото им сребърно съдържание и събирането им със спестовен характер.

ГЛАВА IV. ИНВЕНТАР НА КОЛЕКТИВНИ МОНЕТНИ НАХОДКИ (ХОМОГЕННИ И СМЕСЕНИ) ОТ ОБЛАСТИ БЛАГОЕВГРАД, КЮСТЕНДИЛ, СОФИЯ И ПЕРНИК СПОРЕД ВРЕМЕТО НА ТРЕЗОРИРАНЕТО ИМ

Голямото значение на монетните съкровища е неоспоримо в историческата наука. Комплексният им анализ предоставя изключително ценни данни за датировката на представените в тях емисии, обема на монетната продукция, валутните взаимоотношения или продължителността на циркулацията на монетите. Най-общо колективните монетни находки се делят на хомогенни и смесени. Смесените находки, съдържащи монети на различни емитенти, дават добра възможност за синхронизиране на отделните емисии и кръстосано датиране на представените серии, докато хомогенните находки съдържат монети на един издател.

Освен данните за конкретните представени емисии монетните съкровища се използват обикновено в опитите да се проследи монетната циркулация през съответния период, тъй като те на практика съдържат постъпили по едно и също време на пазара монети, които по една или друга причина са били извадени от обращение. В нумизматичната литература при колективните находки се обособяват няколко различни групи: 1) укрита в кризисни ситуации или пък събирани продължително време със спестовен характер; 2) депонирани като дарове в светилища или в гробни комплекси; 3) инцидентно укрита съкровища, които отразяват най-добре циркулиращите едновременно на пазара емисии и позволяват да се направят някои заключения за общия монетен поток. Анализът на пространственото разпределение на съкровищните находки би предоставил също така информация за политическите, икономическите и търговските контакти или историческите процеси, които са причина за тяхното депониране.

В инвентара са описани 107 колективни монетни находки, за които има достатъчно информация. За всяка находка освен състав, номинали, датировка, обстоятелства около намирането, място на съхранение, най-късна монета, публикации, съобщения и бюлетини има допълнителен подробен коментар с нумизматичен анализ и паралели. Разпределението по области е следното: Област Благоевград – 75 находки,

Област Кюстендил – 10 находки, Област София – 16 находки и Област Перник – 6 находки.

IV.V. ИЗВОДИ

Описаните 107 колективни монетни находки в настоящия подробен монетен инвентар условно могат да се разделят хронологично на находки, съдържащи монети преди македонската доминация и след заставането на Филип II (359 - 336 г. пр. Хр.) начело на Македонската държава. Естествено има съкровища, в които присъстват монети и от двата условно разграничени периода, които обаче са малък брой.

Колективни находки, съдържащи монети, сечени преди 359 г. пр. Хр. и без изключение съставени изцяло от сребърни монети, като брой разпределени по области, са: **63** колективни находки от Благоевградска област, **3** от Кюстендилска област, **5** от Софийска област и **1** от област Перник. Според анализирания монетен материал териториалната концентрация на тези ранни находки е на една сравнително малка зона в сравнение с територията на Югозападна България, включваща четирите области София, Перник, Кюстендил и Благоевград. Плътноста на монетните съкровища е в региона на гр. Гоце Делчев и западните склонове на Родопи.

Едно от най-ранните и в същото време най-изобилно монетосечене в Югозападна Тракия е това, отдавано без особено основание на о. Тасос. Анонимното монетосечене от този тип продължава през целия V в. пр. Хр. и през първата половина на IV в. пр. Хр. В Югозападна Тракия (на територията на съвр. Р. България) са регистрирани 66 бр. хомогенни и смесени колективни монетни находки, съдържащи монети тип „Тасос (I период)“, които съставляват **91%** спрямо останалите монети, представляващи едва **9%** от анализирания монетна маса. Също така е видно, че преобладават находки, съдържащи малки номинали. Находките, съдържащи малки номинали до момента на настоящото проучване показваха, че не се смесват с големи, но вече има малки изключения. Новата информация от инвентара на колективните находки показва, че все пак има смесване, но тенденцията като цяло се запазва. Големите и средни номинали – статери и драхми от типа „Силен и Нимфа“ също се локализируют предимно в района на Средна Места, но най-често са в хомогенни находки, съставени от статери и по-рядко придружени от драхми и по-малки номинали. Седем находки са съставени само от статери, две само от драхми. Изключение са двете находки от Скребатно, в които има смесване на драхми с трихемиоболи и в находката от Вълкосел – 1995/6, която съдържа статери, драхми и трихемиоболи. Територията, в която се разпространяват статерите от

типа „Силен и Нимфа/Вдлъбнат квадрат“, е значително по-голяма от зоната на разпространение на малките номинали. Те са служели за едри плащания и не оперират масово на малките местни пазари.

Смесени находки, имащи в състава си монети тип „Тасос (I)“, извън територията на настоящото изследване са „Крушево“ (IGCH 695), „Горни Домлян“ (IGCH 742), „Виноградец“ (IGCH 743) и „Кръстевич“ (Хисаря). Обикновено в тях са представени емисии на Парион, Тракийски Херсонес и Кизик. В последното споменато съкровище от Хисарско $\frac{3}{4}$ драхмите на Парион (475 г. пр. Хр.) имат паралел с единственото регистрирано хомогенно съкровище, съставено от този тип и датировка монети.

На второ място по обем от ранните сребърни общностни монетосечения са засвидетелствани статери на Ореските и монетите от типа „Лете“, както и дребните сребърни фракции от типовете „Гъска/квадрат“ и „Коленичил козел надясно/квадрат“. Техният ареал на разпространение се припокрива с находките от дребни номинали тип „Тасос (I)“, т.е. отново районът на Гоце Делчев и Западните Родопи. В пет находки присъстват монети на ореските, като три от тях са хомогенни, съдържащи само статери. Две находки, отново от района на Гоце Делчев, съдържат само сребърни статери от така нар. тип „Лете“ с изображение на Силен и Нимфа прави един срещу друг.

От анализа на регистрираните колективни находки в изследвания регион е известно само едно съкровище – „Садовик – 1912“, което в състава си съдържа монети на тинтените смесени с такива на дероните. Монети на дероните (декадрахми/тетрастатери) влизат в състава на емблематичното съкровище от „Величково – 1937“ (Пазарджик), чието местонамиране е извън фокуса на настоящия текст. Сребърните издания на тинтените и дероните са едни от най-редките монети, откривани в България.

В смесени съкровища от Гоцеделчевско виждаме присъствие на тетрадрахми на Атина (I период), както и монети на древногръцкия полис Сикион на Пелопонес. Има спорадично присъствие на издания от крайбрежния полис Маронея, както и на градовете Дикая, Олинт и Сермилия. Монетите на Парион, Тракийски Херсонес и Кизик се локализируют в колективни находки предимно в североизточната част от Югозападна Тракия.

В находките „Софийско – 1950“ (IGCH 737) и „Ботевград – 1982“, включени в инвентара, монети на Филип II са смесени с издания на Парион и Тракийски Херсонес. От региона на Пазарджик подобни находките са: „Царско“ (IGCH 735) и „Памидово“

(IGCH 736). Находката от Самоковско – „Махала“ (IGCH 772), също се вписва в кръга на подобните съкровища.

В Югозападна Тракия в периода VI - V в. пр. Хр. присъствието на македонски царски монети в монетната циркулация е слабо. Известни са единици от тези най-ранни монети – от разкопките край село „Копривлен – 1998“ е открита една монета на Александър I (498-454 г. пр. Хр.). Има известни няколко случайни единични находки, включени в каталога на настоящото изследване.

От Благоевградска област са регистрирани три хомогенни находки, съставени само от тетрадрахми на Филип II. От област Кюстендил също са регистрирани три хомогенни находки, съставени от Филипови тетрадрахми. В зоната на север от района на Кюстендилска област също са регистрирани хомогенни находки, съдържащи отново само тетрадрахми на Филип II Македонски. Особеното при някои съкровища е, че всички монети са били ударени с остър предмет с цел проверка на ядрото. Подобни белези се откриват и върху множество монети от емблематичното съкровище от Режанци – 1961, общ. Брезник (IGCH 411). Този монетен куп обаче, не е подходящ паралел, защото съдържанието му е огромно и е имал друга функция, а и не е публикуван изцяло. Освен хомогенни съкровища, в инвентара присъстват и смесени такива. От област Благоевград има две регистрирани находки, в които монети на Филип II и Александър III са смесени с монети тип „Тасос“. В други две съкровища монети на Филип II и Александър III са смесени с монети на Атина и само в един монетен куп монета на Филип II е смесена с монети на различни издатели, но всички с по-късна дата на емитиране. Подобна находка е регистрирана и от Кюстендилско.

Основните проблеми в изследванията се фокусират около датировката на депониране на съкровищните находки и свързването им с историческите събития от IV в. пр. Хр., като походите на македонските царе. Такъв тип съкровища като изброените по-горе, вероятно, показват именно трасета на военни походи по теченията на реките Места и Струма. Точно такива колективни находки, съставени от сребърни монети, се радват на особен научен интерес. Сребърното монетосечене е разглеждано като илюстрация на макро политическите и икономически процеси, докато бронзовото е асоциирано с локалните икономически особености, провокирано от нуждите на вътрешния пазар, т.е. би илюстрирало микро политическите дадености. В този смисъл проследяването на разпространението на бронзовите монетни находки, които циркулират като валутна единица основно в територията на емитиращата ги институция – държава или полис, би очертавало най-малкото нейния географския обхват.

В литературата монетните съкровища, съставени от бронзови монети, нямат такава популярност като сребърните. Бронзовите Филипови и Александрови монетни типове са разглеждани или поединично при публикуване на отделната находка, или общо – на фона на общата монетна циркулация през ранноелинистическата епоха. Тези находки са представени като илюстрация на локалните особености на тракийския пазар. На територията на област Благоевград са регистрирани съкровища и от бронзови монети на Филип II и сина му Александър III Велики, които са и смесени, и хомогенни. Такава смесена находка е тази от село „Хотово – 1975“, както и находките от „Копривлен – 1998a и 1998b“ съставени от бронзови емисии и на двамата царе. Находката „Садово I – преди 2000“ е от смесените такива, но с интересен състав. Освен бронзови монети на двамата македонски владетели тук присъстват и няколко дребнономинални монети на „Тасос“ с изображение на характерните за статери и драхми „Силен и Нимфа/Вдлъбнат квадрат“. Освен регистрираните и споменати бронзови монетни находки от Благоевградска област съществуват още няколко от района на Горна Струма. Както бе споменато вече, монетните съкровища, особено с бронзови типове на македонските владетели Филип II и Александър III, са едни от най-масово разпространените в Тракия от ранноелинистическата епоха.

Обобщената картина на мненията в историографията позволява да се мисли, че двата типа на Филип II – „Аполон/Конник“ и на Александър III – „Херакъл/Колчан и лък“, продължават да циркулират, по-скоро синхронно в периода след 333 - 323 г. пр. Хр. Данните от детайлно публикуваните съкровища, намерени в Тракия, показват, че Филиповите монети са изключително от типа „Аполон/Конник“. Александровите са представени основно от типа „Херакъл/Оръжия“ и надпис ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, докато останалите негови типове присъстват поединично. Изключение е само находката от Хотово, съставена от Александровия тип „Херакъл/надпис ΒΑ и кривак“, които монети са сечени след смъртта на Александър III, т. нар. постумни издания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Югозападна Тракия в рамките на съвременна Република България е сравнително добре проучена. Двете големи реки Стримон (Струма) и Нестос (Места) обуславят облика на региона. Географското местоположение и специфичният ландшафт позволяват долините на Струма и Места да са добре защитени. От политическа и икономическа гледна точка районът има редица преимущества и заема средищно

положение на Балканите. Разполага със значителни природни, икономически ресурси и демографски потенциал, както и с обща монетна циркулация. През територията преминава основният път от Егейското крайбрежие към вътрешността на тракийските земи. Упражняването на политическо влияние върху Балканския полуостров е възможно именно чрез контрола върху долините на Струма и Места.

На картата на днешните български земи по поречията на реките Места и Струма са концентрирани най-важните находки от ранни сребърни монети от периода VI-IV в. пр. Хр. Натрупаните нови археологически и нумизматични данни показват и потвърждават, че тези територии представляват един обособен икономически регион със сходни икономически ресурси и обща монетна циркулация. Тежестта е поставена върху монетната циркулация в долината на Средна Места и Западните Родопи. Причината за това е фактът, че именно в този регион е най-голямата концентрация на разпространение на ранни сребърни монети, особено от малък номинал, и като единични находки, и в състава на колективни такива.

В района е функционирала добре развита и организирана пътна мрежа от главни и второстепенни пътища, които благоприятстват контактите между градските центрове по Егейското крайбрежие, селищата и селищните структури във вътрешността на Тракия. Въпреки липсата на категорични археологически доказателства, почти сигурно е съществуването на трайни и силни връзки на районите във вътрешността на Югозападна Тракия с Беломорското крайбрежие и морските цивилизации в Егейския басейн. В подкрепа на тази възможност, може да се даде спорадичното присъствие на микенска керамика край Копривлен, Статмос Ангиста и Ексохи.

Един от най-оспорваните елементи на селищните системи в Тракия през втората половина на I хил. пр. Хр. е пътната мрежа. Известно е, че през това време не се полага пътна настилка, както се прави след анексирането ѝ от Римската империя. Поради тази причина възстановяването на точните маршрути и отделни сегменти от трасета е в повечето случаи твърде спекулативно. Импортните предмети и монетните находки показват връзки и контакти на тракийските селища с останалия свят, но те могат да послужат единствено като точки за ориентир на предполагаеми трасета. В планинска среда този проблем е донякъде преодолим, защото удобните за преминаване места са много по-малко отколкото в равнинни участъци.

На територията на Средна Места и Западните Родопи преминават няколко основни маршрути, идващи от бреговете на Егейско море, както и от северните части на Тракия, отвъд Родопи и Рила. Направеният преглед на отделните части показва, че

освен използваните големи трасета е било напълно възможно употребата на множество по-малки, с локално значение. Някои от описаните планински пътни трасета в Пирин и Родопите, както и такива, които са в дефилетата на Струма и Места, са използвани от гледна точка на преодоляване на релефа, но не е ясен интензитетът на използването им. Това е така поради отсъстващи условия, които биха позволили употребата на евентуален транспорт на колела. До голяма степен това ограничава връзките на района на Средна Места с долината на Струма през Пирин. Същото важи и в посока север, където „Момин проход“ също е трудно преодолим. Използването на реките за транспортиране на стоки и ресурси е напълно вероятно, но трудно доказуемо. Местата, през които могат да се ползват коли с животинска тяга, както и преминаването на голям брой хора, като войскове части, например, вероятно не са много. Такива локации винаги са маркирани със следи от обитаване/селище, но за съжаление липсата на системни археологически проучвания не позволява да се проследи техният характер и степен на развитие.

Същото се отнася и за обекти, спадащи към типа на „тържищата“, локализиращи извън градска среда. Липсата на проучвания оставя подобни обекти извън научните анализи и интерпретации. В настоящата разработка са предложени хипотетични две нови локализации с характеристика на евентуални пазари. Определянето им е единствено на базата на монетните находки, откривани в изобилие в продължение на няколко десетки години. Характерното за този вид обекти е, че липсва културен пласт или ако има такъв той е пренебрежимо тънък. Останки от градежи на жилища също отсъстват, а ако има такива те са много малко и хаотично разположени без предварителна планировка. Друг характерен белег е наличие на отделни погребения, но липсва обособена зона, предназначена и използвана като некропол. Керамиката обаче е в изобилие. Освен постоянните градски пазари или емпории, какъвто вероятно е Копривлен в района на Средна Места и Западните Родопи, съществуват и други възможности.

Въпреки че остава теоретично и не се основава на съществени доказателства е напълно възможно функционирането на периодични селски пазари. Периодичните селски пазари са типични за аграрните икономики, каквато до голяма степен е тракийската. Освен това периодичните пазари могат да имат различни характеристики и функции: от една страна могат да са пазари с местно значение, организирани на кратки интервали в близост до големи селища и улесняващи потока от селски продукти от хинтерланда към градската среда; от друга страна са организирани на по-големи

интервали от време и на голямо разстояние от градските центрове междурегионални пазари, специализирани за стоки с висока стойност и вносни такива. Огромният брой монети (над 10 000 екземпляра), произхождащи от обекта в м. Чепрашлъко при град Кочериново, предполагат съществуването на емпорион с междурегионален характер, който е обслужвал контактите между Пауталия и Хераклея Синтика през Елинистическата и Римската епохи.

Археологическата идентификация на тези тържища остава предизвикателство, тъй като е малко вероятно оставянето на следи от съществени структури. Поради цикличността на функционирането им по-вероятно е евентуалните постройки да са от лека конструкция, които не оставят трайни следи. Вместо това трябва да се търсят концентрации на заровени депозити, получени от краткосрочно обитаване, търговия и потребление, които като цяло обхващат значителни периоди от време. В Тракия често се разкопават зони с такива характеристики, но обикновено се тълкуват като „ямни светилища“.

Съвсем сходна е характеристиката на предложените две нови хипотетични тържища край с. Кочан в местността „Шарени поляни“ и в местността „Пирек“ в землището на с. Старо Дебрен. Освен множеството разпилени единични монетни находки, колективните такива са откривани в ями на малка дълбочина.

Подобен обект, локализиран отново в Югозападна Тракия, е предполагаемото тържище край с. Бельово. Разположено на левия бряг на р. Струма и с данни за хиляди единични монетни находки, но за съжаление без археологическо проучване до момента. Периодът от края на VI до IV в. пр. Хр. е характерен с това, че основните търговски пътища са заобикаляли района на Кресненското дефиле. Проникването на стоки и пари, вероятно, е ставало през днешните пирински проходи „Предела“, „Папачаир“ и най-южното и ниско планинско трасе, свързващо долините на Струма (при днешните села Голешово, Бельово и Катунци) и Места (при селата Парил, Гайтаниново и Илинден). Почти целият известен ранен монетен материал е регистриран в близост до тези проходи.

Долината на Места се счита за една от най-изолираните области в Югозападна Тракия поради природните дадености на релефа. Археологическите проучвания в Копривлен, обаче, показват, че през целия период от ранната Архаична до късната Елинистическа епохи съществуват активни икономически взаимоотношения с Егейското крайбрежие. Причина за това може да бъде както древен търговски път, свързващ (през Западните Родопи) Егейското крайбрежие с Горнотракийската низина,

така и активен древен металодобив в близката или по-широката околност на Копривлен. Данните от археологическото проучване показват присъствие на монументална архитектура с изненадващо сложни характеристики предвид ранната дата на строителната традиция. Освен това, ясно се различава от традиционните селищни и жилищни форми в Тракия. Макар и ограничени, проучените площи потвърждават висока степен на вътрешна организация, а през втората половина на първото хилядолетие пр. Хр. постепенно се развива мрежа от сателитни селища в тази част на долината на р. Места.

Почти сигурно е, че икономическият живот по поречията на Струма и Места включва експлоатация на рудни и нерудни изкопаеми, металургия, производство на дървени въглища, скотовъдство и земеделие. Копривлен се определя като разпределителен и производствен център за търговия с изброените стоки и суровини, чиято ефективност зависи от добрите връзки с центровете по крайбрежието, където, вероятно, е реализирана продукцията. Нумизматичният комплекс от разкопките при с. Копривлен е представен от монети от края на VI в. пр. Хр. до V в. сл. Хр. почти без хиатус. Единичните находки, особено с ясен археологически контекст, дават много по-категорични индикации за съществуването на интензивен ежедневен пазар, за разлика от колективните, които по-скоро обобщават тенденции за циркулационния поток. От известните до момента данни, Копривлен е най-голямото проучено и значимо селище до римската експанзия в долината на Средна Места. Доказани са активните търговски и икономически връзки с Егейското крайбрежие, благодарение на изключително стратегическото място, на което е разположено селището – на пътя, свързващ Горнотракийската низина с Егея.

Североизточно от Копривлен на левия бряг на р. Места на територията на хипотетичното тържище край с. Старо Дебрен, основната монетна маса е от римската и късноримската епоха, въпреки че присъстват и ранни монети. От географска гледна точка обектът при Старо Дебрен попада в зоната на Никополис ад Нестум (едва на 3-4 км), което обяснява до известна степен характеристиката на преобладаващата монетна маса. Най-интензивно тържището е функционирало паралелно с разцвета на римския град Никополис ад Нестум. Едно от основните пътни трасета по направление североизток, вероятно, е свързано с обекта край с. Старо Дебрен. След пресичането на р. Места маршрутът на пътната артерия преминава между с. Дебрен и с. Дъбница към основния родопски масив. Другото алтернативно трасе след пресичането на р. Места преминава край Никополис ад Нестум, с. Огняново, с. Скребатно и с. Ковачевица

достига „Караорман“, откъдето се спуска към Доспатското поле. Немалка част от известните и регистрирани единични и колективни монетни находки произхождат от землищата на споменатите села. Обнадеждаващ е факта, че през арх. сезон 2020 започна проучването на укреплението в м. „Св. Архангел“ над с. Дъбница, в подножието на рида Дъбраш, Западни Родопи. Регистрирано е непрекъснато обитаване през период от близо 6000 години – от ранната каменно-медна епоха до късното средновековие. На съседен хълм е обекта в м. „Пирек“ (Старо Дебрен). Новите данни от проучването могат да спомогнат за изясняването на обекта определен като хипотетично тържище.

На обекта „Шарени поляни“ край с. Кочан, намиращо се североизточно от Старо Дебрен, осезаемо преобладава ранният монетен материал от края на VI до към III-II в. пр. Хр. Районът на хипотетичното тържище край Кочан попада в зоната на средищен център, свързан с рудодобива, обособен около селата Осина, Црънча, Кочан и Сатовча, просъществувал от Късната бронзова епоха до Късножелязната епоха. Близкото разположение на светилищата при Црънча и Осина и големите некрополи при Кочан – Сатовча и Любча, потвърждават функциониране на център на общностно ниво. Логично би било да се предположи, че към такъв център е функционирало и голямо тържище, каквото може да се окаже при евентуално проучване обектът край Кочан. Информацията за останки от антични пътища и мостове в района на селата Абланица, Крибул, Боголин, Вълкосел¹, Фъргово, Кочан и Слащен произхожда от участък, който свързва западния презродопски път с основното трасе, идващо от югозапад по десния бряг на река Места между Петрелик, Теплен и Беслен. Трасето минава западно от Слащен, продължава на север и стига до с. Кочан. След Кочан пътят се отклонява на изток и минава през землищата на селата Ваклиново, Осина и Любча и достига Доспат, от там към Батак и горната част на долината на р. Марица. В тази част на Западните Родопи е най-голямата концентрация на ранни сребърни монети от малък номинал и като единични находки и като колективни.

Според количествения анализ на включените в каталога единични монетни находки, ясно и безспорно се вижда доминиращото присъствие на сребърните монети от т. нар. тип „Тасос (I)“. Общият брой на единичните монети от типа „Тасос (I)“, включени в каталога, е 137 бр., като 105 бр. са от малък номинал и 31 бр. от среден и голям номинал. От всички (162 бр.) включени в каталога малки сребърни номинали,

¹ От района на с. Вълкосел произхожда един от двата новорегистрирани епиграфски паметници

105 бр. (65%) са от типа „Тасос (I)“ и 57 бр. (35%) са всички останали. Най-масово разпространени са двата основни типа: от ранните емисии (525-480 г. пр. Хр.) – „Тичащ силен/Вдлъбнат квадрат“ и от късните емисии (411-350 г. пр. Хр.) – „Силен с кантарос/Амфора“.

На второ място като обем от малките номинали в монетното обръщение на изследвания регион са трихемиоболите на Ейон (15 бр.), хемихектета от типа „Коленичил козел надясно/Вдлъбнат квадрат“ (6 бр.) и оболи от типа „Горгона насреща/Вдлъбнат квадрат“ (3 бр.). С по две монети са представени емитентите Александър I Филелин (498-454 г. пр. Хр.) и Сермиле. Единични екземпляри са монетите на Пердика II (454-413 г. пр. Хр.), Дикая, Аполония, Парион, Менде, Фарсалос, Тарсос, Тракийски Херсонес и Мароней. Присъстват и три монети от два различни типа на Сараток (ок. 400 г. пр. Хр.). От всички единични монети, включени в каталога, 69 бр. са нов непубликуван нумизматичен материал и без изключение произхожда от района на Средна Места и Западните Родопи.

Изводите, направени за дребните сребърни монети от типа „Тасос (I)“, наречени „домашни пари“, от края на VI до средата на IV в. пр. Хр. за територията на Югозападна Тракия, се потвърждават и от находки, произхождащи от ясна археологическа среда. От ранния монетен комплекс от разкопките край Копривлен данните потвърждават преимущественото присъствие в циркуляционната среда в региона на малките сребърни фракции от типа „Тасос (I)“, концентрирани на малък периметър. Потвърждава се и паралелното циркулиране на малките номинали от типа „Гъска//Вдлъбнат квадрат“ и „Коленичил козел//Вдлъбнат квадрат“.

Описани и анализирани са 107 колективни монетни находки, условно разделени хронологично на находки, съдържащи монети преди македонската доминация и след заставането на Филип II (359-336 г. пр. Хр.) начело на Македонската държава. Освен това са анализирани и на принципа на хомогенност и хетерогенност. Новорегистрирани и анализирани са 31 колективни находки, всички с произход от територията на Средна Места и Западните Родопи: Област Благоевград – общо 75 находки (49 хомогенни и 26 смесени); Област Кюстендил – общо 10 находки (7 хомогенни и 3 смесени); Област София – общо 16 находки (9 хомогенни и 7 смесени); Област Перник – общо 6 находки (2 хомогенни и 4 смесени).

Разпределението на находките по области, съдържащи монети, сечени преди 359 г. пр. Хр. и без изключение съставени изцяло от сребърни монети е следното: 63 бр. – Благоевградска област, 3 бр. – Кюстендилска област, 5 – Софийска област и 1 бр. –

област Перник. Според анализирания монетен материал, териториалната концентрация на тези ранни находки е на една сравнително малка зона в сравнение с територията на Югозападна България. Плътността на монетните съкровища е в региона на гр. Гоце Делчев и западните склонове на Родопя. Описаните хомогенни находки, съдържащи само монети от т. нар. тип „Тасос (I)“, са общо 45 бр. (**2256** екз.). От тях 38 находки (**1789** екз.) са от област Благоевград, 2 бр. (**400** екз.) от област Кюстендил и 5 бр. (**67** екз.) от област София. На база на направения статистически анализ в процентно съотношение като регистриран брой ранни монети в хомогенните находки от трите области, данните са следните: Благоевград – **79%**; Кюстендил – **18%**; София – **3%**; Перник – **0%**.

Ако към анализа добавим и смесените находки, съдържащи монети тип „Тасос (I)“, данните се променят по следният начин: Област Благоевград – 58 находки, в които се съдържат 2239 екземпляра или **93,5%** спрямо 156 екземпляра на други емитенти, различни от типа „Тасос (I)“ или **6,5%**. В област Кюстендил няма промяна на показателите, а в област София има само една регистрирана смесена находка, съдържаща една монета от типа „Тасос (I)“ и 113 екземпляра от други емитенти, което не променя съществено процентното съотношение.

Обобщени данните налагат следните изводи: В Югозападна Тракия (на територията на съвременна Р. България) са регистрирани общо 66 бр. хомогенни и смесени колективни монетни находки, съдържащи монети тип „Тасос (I)“, които съставляват **91%** спрямо останалите монети, представляващи едва **9%** от анализирания монетен маса. Също така е видно, че преобладават находки, съдържащи малки номинали. Обикновено малките сребърни номинали се откриват като единични находки или като малки находки от по няколко монети. Находките, съдържащи само малки номинали, съставени от монети тип „Тасос (I)“, са **34** бр. Изключение правят няколко монетни купове, сред които са и находките „Скребатно I“ и „Скребатно II“. Много често голяма част от монетите са пробити. Предвид високата чистота на съдържащото се в тях сребро и следите от дълга циркулация, монетите най-вероятно са събирани и съхранявани със спестовен характер като ценност.

Устойчивото присъствие на малките номинали на Ейон и Крестони/Мигдони трябва да бъде отчетено, за да не бъдат изводите абсолютизирани. Те почти винаги са смесени с дребните фракции от типа „Тасос (I)“, което отразява паралелната им циркулация в монетния поток. Тези типове са най-често откриваните монети от други емитенти заедно с емисиите на Неаполис в региона на Средна Места и като единични

находки. Регистрирани са 8 смесени съкровища, съдържащи малки сребърни фракции от гореспоменатите два типа, като отново характерна особеност е ясните следи от дълга циркулация и пробиване, най-вече при монетите на Ейон.

Обособената икономическа зона – обслужвана от монети тип „Тасос (I)“, се разширява и в края на V и нач. на IV в. пр. Хр. достига до южните склонове на Средна гора. Територията, в която се разпространяват статерите от типа „Силен и Нимфа/ Вдлъбнат квадрат“, е значително по-голяма от зоната на разпространение на малките номинали. Разпространението обхваща района от остров Тасос до Средна гора в най-голямото разширение – зоната с находищата на метали в Златица и Пирдоп. Районът, за който има достатъчна информация, достига до Горна Струма и Софийското поле. В североизточна посока ареалът на разпространение на статерите се локализира до поречието на р. Марица. Известни са предимно единични находки. Районът на разпространение на север достига отвъд южните склонове на Средна гора. Единични находки от статери се откриват в Централна Северна България. Най-северната открита монетна находка, съдържаща статери от типа „Силен и Нимфа/ Вдлъбнат квадрат“, е от района на гр. Трявна, Великотърновско.

В циркулационния поток второ място по обем на големи номинали от ранните монетосечения заемат статерите на Ореските (17 бр.) и т. нар. статери тип „Лете“ (11 бр.). Техният ареал на разпространение се припокрива с находките от дребни номинали тип „Тасос (I)“, т.е. отново районът на Гоце Делчев и Западните Родопи.

Както през V, така и през IV в. пр. Хр., монетите на крайбрежния град Неаполис са с най-голям обем сред полисните монетосечения, циркулиращи в изследваната територия. Те са част от паричния поток в региона на Средна Места паралелно с монетите тип „Тасос (I)“. За ранния период – края на VI - V в. пр. Хр., това се потвърждава от колективни находки, в които статери от типа „Силен и Нимфа/Вдлъбнат квадрат“ са смесени със статери на Неаполис „Горгона насреца/Вдлъбнат квадрат“. Често ранните неаполски статери са откривани и като единични находки. Присъстват и дребни сребърни фракции от същия тип. Единични находки на ранни статери фурета също са известни и не са рядкост.

Малко по-късно, от края на V до средата на IV в. пр. Хр., хемидрахмите на Неаполис от типа „Горгона насреца с изплезен език/N-E-O-II, Глава на нимфата Неаполис“ присъстват още по-осезаемо в региона. В общо 6 смесени колективни находки, отново от долината на Средна Места и Западните Родопи, са засвидетелствани такива монети. Регистрираният брой в тези находки надхвърля 80 екземпляра. При тях

често се наблюдава пробиване. Монетите на Неаполис в тази икономическа зона, най-общо наречена „Тасоска перее“, са общоприети и циркулират в домашната зона на емисиите на „Тасос (I)“. Също така може да се предположи, че хемидрахмите на Неаполис усвояват и заемат ниша в монетното обращение поради удобния номинал – по-малък от драхма и по-голям от трихемиобол.

Монетите на Парион, Тракийски Херсонес и Кизик се локализируют в колективни находки предимно в североизточната част от Югозападна Тракия. На територията на Югозападна Тракия присъствието на македонски царски монети в монетната циркулация в периода VI-V в. пр. Хр. е слабо. Динамиката на политическите промени в Тракия от времето на IV в. пр. Хр. и годините на македонското завоевание намира своето отражение и в монетното обращение. Това е един период на особено интензивно отлагане на големи съкровищни находки. След появата на Филип II (359-336 г. пр. Хр.) в Югозападна Тракия се наблюдава осезаемо присъствие на колективни монетни съкровища и безброй единични находки. Той сече предимно едронминални сребърни монети. Емисиите на „Тасос (I)“, Парион и Тракийски Херсонес остават в циркулационния поток още поне десетилетие, усвоявайки дефицита от по-малки номинали, което се потвърждава от данните, извлечени от настоящото изследване.

Резултатът от анализирането на колективните монетни находки, съдържащи монети след 359 г. пр. Хр. с произход от територията на настоящото изследване, е следния: AE /бронз/ (296 бр.) **49%**; AR /сребро/ (288 бр.) **47%**; AU /злато/ (19 бр.) **3%**.² От процентното съотношение между бронзовите и монетите от благороден метал на Филип II и Александър III, преимущество имат бронзовите с малка разлика. От анализираните данни на всички описани находки, съдържащи монети на Филип II и Александър III, включени в настоящото изследване, монетите на други емитенти са 20% от общата монетна маса.

Тук е важно да се спомене една монетна находка, която не е включена в инвентара поради условно поставените граници на изследването в територията на съвременна Република България. Тя е от територията на Република Гърция. Находката от с. Потами (СН VII, 1985, 46.) се състои от 58 тетрадрахми на Филип II; 153 трихемиобола на „Тасос (I)“ от типа „Силен с кантарос/Амфора“; 102 хемидрахми на Парион от типа „Горгона/Крава“. Съставът ѝ красноречиво потвърждава изказаните по-горе изводи относно паралелното циркулиране на едрите македонски номинали с

² Режанската находка не е включена в анализа.

дребните фракции на „Тасос (I)“ и Парион, докато в паричното обращение се вляят и заемат мястото си бронзовите македонски монети. Друго изключително важно съкровище, отново извън обсега на настоящето изследване, е находката от гр. Драма. Тази колективна находка е на практика най-обемната такава – съставена от общо 785 бронзови монети от типове на Филип II, Александър III и на град Филипи. Представените в съкровището Филипови монети са изключително от типа „Глава на Аполон/Конник“.

В каталога на настоящето изследване като единични находки на Филип II (359-323 г. пр. Хр.) са включени следните монети: 16 тетрадрахми, като само една монета е част от колективна находка (Елешница), 3 броя от номинал 1/5 тетрадрахма и 105 броя бронзови фракции. От количествения и типологичния анализ се вижда категоричното доминиране на Филиповите бронзови емисии спрямо останалите монети от този период. Те представляват **91%** от всички бронзови монети, представени в каталога. Данните от анализа показват, че Филиповите монети са изключително от типа „Аполон/Конник“. От описаните 105 броя монети от този тип, 85 броя са от *вариант I* – „Конник надясно/Аполон надясно“, което потвърждава досегашните изследвания, че това е най-масово намираната Филипова монета в Тракия. Поради ниската покупателна стойност на бронзовите монети е логично да се предположи, че тяхното функциониране е предназначено основно за разплащане на малки сделки.

Тракийските монети, обслужващи пазарите в периода до утвърждаването на Филип II в политическия живот на Балканите, идват от градовете Парион и Тракийски Херсонес и най-осезаемо от о. Тасос. Активен обмен се наблюдава в посока север – юг, югоизток. Водещите монетни центрове са именно в Южна и Югозападна Тракия, разположени равномерно по една сравнително права линия. Като добавим и разположението на Кизик в непосредствена близост до Парион, ясно се вижда свързващата зона между икономически добре развитите Югоизточни райони на Балканите с Южните тракийски земи в Мала Азия и богатите на ресурси, но без необходимите комуникации и обществена организация земи в тракийския север. Общото между тези икономически центрове е разположението им на море – о. Тасос и двете пристанища Парион и Тракийски Херсонес от двете страни на Проπονтида. Те предлагат свободни пазари за реализация на суровините от вътрешността и някои специфични услуги като наемничество. В обратна посока се вижда осезаемото движение на пари и стоки като готови продукти. Тази свързваща зона функционира като катализатор между Севера-Северозапада и Юга-Югоизтока.

Съществуването на силен тракийски династически дом или съюз от няколко общности в Югозападна Тракия е засвидетелстван за времето от края на VI до последната четвърт на V в. пр. Хр. Със своя солиден икономически и военен потенциал не само успява да запази политическата си независимост, но и да контролира обширен район, който през IV в. пр. Хр. достига до района на Средна гора, където също има богати рудни залежи. Очевидно тасосци са в договорни отношения на базата на икономическата изгода с местна тракийска династическа групировка. Могъщата традиция и наличието на ценни метали във вътрешността на Тракия е успешен способ за противодействие срещу налагане на власт със сила отвън. Ценните ресурсите превръщат враговете или силните конкуренти в партньори с взаимноизгодни интереси.

Югозападна Тракия е мястото, където са реализирани едни от най-забележителните монетосечения в древния свят. Още от VI в. пр. Хр. основните пари в монетната циркулация са тракийските сребърни монети, изобразяващи общоприети символи и покриващи всички номинали. Те обслужват пазара чак до времето на македонската доминация в Тракия. Принадлежността на ранното сребърно монетосечение, наречено тип „Тасос (I)“ е все още дискуссионна. Въпреки че не е подкрепено със сериозни доводи, все още се използва неточното наименование. Съществуват редица хипотези за атрибутирането им към някоя от тракийските общности, населяващи Югозападна Тракия. Различните изследователи ги свързват с бесите, сатрите и одрисите. До момента нямаме категорично доказателство кой емитира тези емисии, но и според авторът на настоящата работа о. Тасос не е издателят им. Доводите в подкрепа на това предположение са следните:

1. Значителните мащаби на това монетосечение, отговарящи на съобщената у Херодот водеща роля на сатрите в Пангейския рудодобив.

2. Иконографски монетите „Силен и нимфа“ са пряко свързани с ранното тракийско общностно монетосечение. Връзката на лицевите типове с култа на Дионис, който, пак според Херодот, е имал важно светилище в земите на сатрите; тълкуването на фигурата на сатира като „говорящо изображение“ (rnp type), заместващо тяхното име.

3. Всички серии са анеписграфни и имат на реверса си обичайния за ранното монетосечение в региона разделен на четири части вдлъбнат квадрат. При съвременните на „Силен и нимфа“ полисни монетосечения се наблюдава закономерност, при която с течение на времето се запазват първоначалните избрани „говорящи изображения“, но се въвежда и надпис с името на конкретния полис, който емитира монетните емисии.

Това е възприето и от автономното монетосечене на о. Тасос през IV в. пр. Хр. Всички емисии се обозначават с легенда (цяла или съкратена) с изключение на емисиите „Силен и нимфа“. В нито един от трите периода на емитиране (близо две столетия) на този тип монети не се поставят надписи (с изкл. на евентуални контролни знаци с буквени означения). В това число и последния период (411-350 г. пр. Хр.), когато о. Тасос взимаше иконографската схема, наложена и разпознаваема повече от столетие. Полисът емитира този иконографски тип, но никога не поставя изписана цяла легенда с името на града. Според някои изследователи това е довод в подкрепа на мнението, че именно типът „Силен и нимфа“ не принадлежи на гръцкото полисно монетосечене.

4. Досега **няма** публикувана информация за открити единични или колективни находки при **разкопките** на града Тасос в пластовете, датирани от VI - V в. пр. Хр. За сравнение в днешната територия на Република България (особено югозападната част) публикуваните монети са стотици, а известната монетна маса е поне няколко хиляди.

5. **Историческите събития** в периода на емитиране на монетите от типа „Силен и Нимфа“ са следните: от края на VI до нач. на IV в. пр. Хр. първоначално от Персия, а после и от Атина, о. Тасос е с отнета независимост. Отнетият флот, изгубената власт над рудниците в отсрещния материк, сринатите крепостни стени и наложените големи данъци са все факти, предполагащи невъзможност за емитиране на големи количества монети. По-реалистично изглежда сечене само на дребни номинали за нуждите на градската търговия, но не и на огромните количества монети „Силен и Нимфа“, които са емитирани без прекъсване през тези почти две столетия.

6. Сериозен довод срещу атрибутирането на монетите „Силен и нимфа“ на о. Тасос е изследване, направено на база на състава на метала и **изотопите на оловото в среброто**. Направен е анализ на този тип (29 бр.) монети от съкровището от Асиут. Резултатите от асиутските монети са показали данни за произход на среброто от територии на север от Пангей – Родопите и Пирин. От други подобни анализи се прави извода, че за разлика от всички други емисии на о. Тасос, само монетите от типа „Силен и нимфа“ не са сечени от сребро, добито на острова, а от такова с произход Тракия и дори Лаврион/Атина. За една по-стабилна аргументация в тази насока е нужна сериозна база данни от проби на метала от монетите и от известните рудници за създаването на достатъчно добра статистика, подкрепяща гореизказаното твърдение.

7. Във вътрешността на Тракия и по-конкретно на територията на ранното Одриско царство се е практикувало нерядко **проверка на монетното ядро** за пълноценност на метала чрез силен удар с остър предмет. Освен емисиите на одриските

владетели, анепиграфните монети от типа „Силен и нимфа“ и „Горгона в анфас/неправилен геометричен кръстовиден отпечатък“ (атрибутирани най-често на Парион?), по-голямата част от гръцките полисни монети са насичани за проверка. Това до известна степен би могло да се приеме като аргумент и да подсказва кои монети са се ползвали с доверие и не са били възприемани като чужди/гръцки.

8. Важно е да се споменат неоснователните заключения на някои западни изследователи, които твърдят, че някои емисии на монети „Силен и нимфа“ са тасоски **подражания**. Вероятно, изграждането на такова мнение е на база на стилови характеристики и такива монети са наричани „имитации“. Обикновено емисиите 478/463-412 г. пр. Хр. (втори период по хронологията на Пикар) са с по-тъмен цвят на среброто поради увеличения състав на оловото и с по-груб иконографски стил. Освен това, теглото им е редуцирано с около 1 грам в сравнение с първия период на емитиране. Не е логично да се говори за имитиране от страната на тракийски общности на монетен тип, който е „официален“ за обитавания от тях регион. Кой и защо би имитирал сам себе си? По-скоро би могло да се предположи за не толкова добри майстори гравьори, от които се получават серии от монети с т. нар. „лош стил“.

9. **Съществуването на бронзови монети** от типа „Силен и нимфа“, произхождащи от вътрешността на Тракия, т.е. от районите, в които са концентрирани и сребърните типове, най-вече като единични находки. Такива бронзови монети са открити при разкопките на Пистирос и са съобщени от Домарадски и подробно коментирани от него и Юрукова.

10. Един от най-сигурните доводи против твърдението за принадлежността на типа „Силен и нимфа“ на о. Тасос е **разпространението, концентрацията и местонамирането** на монетните находки. Известно е, че монетите на един полис циркулират най-малкото в хората на града, т.е. в цялата Тасоска перееа би следвало да има открити монети. Границата на разпространение в Западните Родопи е доста категорична и отчетлива. Тя представлява права мислено прокарана линия от острова на север, т.е. Тасос, Смолян/Рудозем, Пловдив, Казанлък. На изток от тази линия няма данни за намирани монети от типа „Силен и нимфа“. Поради естествените търговски връзки на полиса, ако това бе негово редовно монетосечене, то би следвало да е широко разпространено и на изток. По река Струма и западно от нея също монетите са единици.

11. Още в началото на XX век Б. Хед е на мнение, че емисиите до 463 г. пр. Хр. са сечени по-скоро от траки, отколкото от тасосци и **тегловният стандарт**, по-който се

емитират, **идва със сигурност от Тракия**. Ст. Касон смята, че след тази дата гръцкият маниер при сеченето на тасоските емисии е резултат от установяването на атинско влияние върху Тасос. Хипотезата на Т. Фигейра, че траките емитират монети, за да компенсират затварянето на ателиетата на Тасос след 463 г. пр. Хр. е приемлива и логична. Според И. Прокопов и В. Григорова-Генчева монетите, наречени тип „Тасос (I)“, са сечени и преди и след тази дата в тракийските земи, успоредно с работата на монетните ателиета на острова. Съществуването на монетни ядра и заготовки с произход от района на Средна Места и Западните Родопи може да ни насочи в посока на търсене на такива ателиета именно в този регион в близкия и по-далечен хинтерланд на Копривлен. Освен това, за разлика от гръцкия свят, където всичко гравитира около полиса, траките имат прагматичен подход и организират производството в близост до източниците на суровината. Наблюденията върху изобилието от публикуван и непубликуван монетен материал дават основание да се предполага за съществуването на монетни ателиета в Югозападна Тракия много преди края на V в. пр. Хр. и всички те емитират официални емисии. Безспорни доказателства в този смисъл са множеството съкровища от сребърни монети от малък номинал от тип „Тасос (I)“ с различен стил на изображения, които циркулират дълго и активно като „домашни“ монети в изследвания регион. Освен колективните находки, единичните такива категорично показват наличие на жив интензивен пазар. Техният огромен брой с най-голяма концентрация в долината от двете страни на река Места също е довод в подкрепа на формулираната хипотеза за тяхното производство в района на Средна Места. И не на последно място информацията за откриваните множество заготовки и монетни ядра от различни деноминации потвърждават логичността на предложената хипотеза.³

Обобщената информация както от бюлетините за монетни находки и от поредицата каталози на музейните колекции от Българските музеи, така и от настоящото изследване, осветлява до голяма степен картината, тъй като се прибавя много нова информация. Така от гледна точка на статистиката данните потвърждават, че около **91%** от общата маса в циркулационния поток на Югозападна Тракия през най-ранния период принадлежи именно на т.нар. „тасоски“ тип монетосечене, което е с регионален характер. Картината би се променила вследствие на бъдещи проучвания, но

³ В каталога на настоящата разработка са включени 5 бр. монетни ядра/заготовки с изображения и подробни метрични данни.

най-вероятно ще се получи лека промяна в процентите. Съотношението между тасоските (общностните) монети и останалите би се запазило като обща тенденция. В хронологически порядък на отсичане „тасоският“ тип монети се датират в периода 525-340 г. пр. Хр. Това е един доста продължителен период на присъствие на тези сребърни монети и особено малките номинали в циркулационния поток на района. Монетите показват устойчиво и равномерно присъствие в находките, разпределени в хронологическа последователност.

Още през архаичния период ранните процеси на консолидация и централизация в Югозападна Тракия са свързани с високо политическо, икономическо и културно ниво на самоуправление. Един от най-важните ключови коридори започва в Северно Егейско море (Thasian peraia), следва долината на река Места и през Западните Родопи достига до горното течение на река Марица.

Европейският Югоизток е естествено развила се общностна култура, при която икономическият интерес е бил водещ. Хората са практикували свободна търговия и са могли да сменят местоживеенето си според ритъм, наложен от пазара. Не е имало ясно определени граници, а по-скоро условен център със зони на влияние. Историческите данни потвърждават съществуването на райони, в които се зараждат големи икономически обединения, основани на добив и обработка на стратегически суровини като мед, желязо, злато и сребро. Документирани са неоспорими примери за силата на обединенията в Тракия. В периода на функциониране на Делоския морски съюз, о-в Тасос е пълноправен член. Самият съюз е създаден като противодействие на персийската завоевателна политика. В отрасъла на металодобива и металопреработването, обаче, остров Тасос не функционира самостоятелно. Множеството рудници и преработващи центрове са на континента и са под контрола на тракийските общности, което предполага обединение между двете страни. Естествено в основата на такъв вид „картел“ стои взаимният интерес. Доказателство за силата му е фактът, че когато Атина завзема Делоския съюз и пренася хазната му от о-в Делос в Атина, Тасос се оттегля. Чрез подкрепата на траките на континента тасосци се противопоставят на повишените годишни вноски и на агресивната атинска имперска политика. Това обединение е с изключително високо самочувствие. Вследствие на огромните годишни добиви на благородни и други метали си позволява поддръжката на силен флот, изграждането на могъщи укрепления и притежаването на добре обучена войска. Този икономически съюз е бил напълно в състояние да съперничи на най-голямата политическа и икономическа сила тогава – Атина.

ПРИЛОЖЕНИЯ:

Втората част на изследването включва: 14 таблици в които са анализирани включените единични монети в каталога по тип, емитент, материал, брой и процентно съотношение, онагледени с диаграми; анализ на всички включени в инвентара колективни монетни находки, териториално, по брой, по съдържание, по хронология, онагледени с диаграми. Представени са 12 картни схеми; 2 изображения на документираните епиграфски паметници; Каталог - 6 монетни ядра/заготовки, 334 единични монети и 2 колективни монетни находки.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ:

1. Предложеното изследване като първо по рода за района на Югозападна Тракия е изградено на базата на извършване на обстоен анализ на известната нумизматична информация от Югозападна Тракия в границите на съвременна Република България в периода от края на VI до края на IV в. пр. Хр.

2. В анализа са влючени 340 монети и монетни ядра и 107 колективни монетни находки. Въведени в научно обращение са 69 единични монети, 31 колективни монетни находки, 6 монетни ядра/заготовки, 2 епиграфски паметника. Всички новорегистрирани колективни и единични монетни находки са с произход от територията на Средна Места и Западните Родопи. По този начин се актуализира не само описите и каталога, но и картата на находките и тяхната плътност.

3. Настоящата дисертация допълва и коригира редица факти от предишни изследвания по отношение на: непълна или погрешна информация за колективни монетни находки; за редки или неизвестни монетни типове; за неточни термини и неаргументирани хипотези.

4. Големият брой анализирани колективни монетни находки и изобилието от единични находки, отразяват категорична интензивна и непрекъсната монетна циркулация в Югозападна Тракия от края на VI до края на IV в. пр. Хр. Изводите категорично доказват функциониране на активен локален пазар, на който централно място заемат сребърните дребни номинали.

5. Предложената хипотеза относно атрибутирането на монетосеченето, наречено тип „Тасос (I)“, на тракийска общност до голяма степен се потвърждава на базата на всички изброени аргументи.

6. Наличието на пряка икономическа връзка в периода от средата на VI в. пр. Хр. до края на IV в. пр. Хр. между остров Тасос и селищата в района на Гоце Делчев и Западните Родопи се потвърждава категорично.
7. Дадено е хипотетично обяснение за голямата плътност на находки от дребни сребърни монети в Западните Родопи и долината на река Места
8. Проследени са слабо проучени пътища на разпространение на монети по направление изток-запад.
9. Локализирани са нови евентуални тържища в изследвания регион.
10. Анализът на монетите допълва историческите извори за събитията в разглеждания район и хронологическия период от края на VI до края на IV в. пр. Хр., като някои от общоприетите представи за историческите събития могат да претърпят корекции, базирани на конкретния нумизматичен материал.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА:

1. Silver coin finds in Sandanski (PARTHICOPOLIS) and its territory dating from 6th to 4th century. By Nina Hadzhieva, Regional Museum of History at Blagoevgrad and Marina Doychinova, Sofia Museum of History. PAPERS OF THE AMERICAN RESEARCH CENTER IN SOFIA, VOLUME 3, Veliko Turnovo 2017, pp. 337-343; ISSN 2367-5640
2. Бронзови монети на Филип II Македонски (359-336г. пр. Хр.) и Александър III Велики (336-323г. пр. Хр.) от колекцията на РИМ-Благоевград. Известия на Исторически музей Кюстендил, Том XX, 2018, стр. 33-42; ISSN 0861-4342
3. Бронзови монети на Филип II Македонски (359-336г. пр. Хр.) от колекцията на РИМ-Благоевград. Известия на Исторически музей Кюстендил, Том XX, 2018, стр. 231-238; ISSN 0861-4342
4. Инвентар на колективни монетни находки от Югозападна България в периода 6-4 в. пр. Хр. (с библиографски преглед). STUDIA IURIDICO-HISTORICA, SWU Blagoevgrad, (Книжка 7, година VII, 2017-2018). Под печат
5. COIN COLLECTIONS AND COIN HOARDS FROM BULGARIA
Каталог на предримските монети в: NUMISMATIC COLLECTION OF THE REGIONAL MUSEUM OF HISTORY SOFIA (ancient Serdica). CCCHBulg IX in series. Sofia 2019, nos. 1 – 139: ISBN 978-619-90823-6-2